

TAŞLICALI YAHYA BEY DİVANINDA SU (*)*Mehmet GÖKTAŞ (**)***Öz**

Dil ile ifade edilebilen her şey edebiyatın konusunu teşkil eder. Klasik edebiyatımız çok zengin bir kaynak ve kavram dünyasına sahiptir. Su, hayatın kaynağı ve hayatın devamı için vazgeçilmez bir unsur olmanın yanında bütün yönleriyle, sadece bizim değil tüm dünya edebiyatlarının da temel ilham kaynakları arasındadır. 16. asır Osmanlı Devleti'nin padişahı Kanuni Sultan Süleyman tarafından İstanbul'da Kırkçeşme adı verilen sular büyük emek ve masrafta getirilmiş ve kesretle akıtılmıştır. Bu durum, dönemin diğer şairlerinden farklı olarak Taşlıcalı Yahya Bey'e zengin bir ilham kaynağı olmuştur. Dolayısıyla Taşlıcalı Yahya Bey Divanı'nda geniş bir kullanım alanı bulan su, bu sebeple incelemeye konu edilmiştir. Dolayısıyla Taşlıcalı Yahya Divanı'nda su kavramının incelenmesi bu araştırmanın temel amacı olarak belirlenmiş ve bu amaç doğrultusunda su kavramının divanda ne kadar ve ne şekilde kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Tarama yöntemiyle doküman incelemesi yapılarak toplanan veriler içerik analiziyle değerlendirilmiş ve su ile ilgili beyitler metin şerhi geleneğine uygun olarak tasnif edilerek açıklanmıştır. Çalışma sonucunda Taşlıcalı Yahya Bey Divanı'nda su kavramının gerek teşbihi gerekse mecazi anlamda zengin bir kullanıma sahip olduğu, suya dayalı anlatımla devrin sultanının övüldüğü, eserde suyun hayatın kaynağı olması bakımından ele alındığı ve klasik Türk edebiyatı geleneği içinde su kavramıyla anlatılmak istenen tevazu, saflık, akıcılık, temizlik gibi maddi ve manevi özelliklerin dile getirildiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçların gerek kültür, gerekse dil alanında çalışan araştırmacılara kaynak oluşturacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Klasik Türk Edebiyatı, Taşlıcalı Yahya Bey, Divan, Su, Sembol.*

*) Bu çalışma Mehmet Çavuşoğlu'nun tenkitli basım olarak hazırladığı ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayını olan eserden harekete hazırlanmıştır. (Çavuşoğlu, Mehmet, *Yahya Bey Divanı, Tenkitli Basım*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. , İst. 1977).

**) Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı (e-posta: mehmet.goktas@atauni.edu.tr). ORCID ID: 0000-0001-6384-5287

Concept of Water in the Diwan of Yahya Bey of Taşlıca

Abstract

Everything that can be expressed by the tongue constitutes the subject of literature. Our classical literature has a very rich world of sources and concepts. Water, beside being the source of life and being an indispensable factor for the continuation of life, with all its aspects, is among basic sources of inspiration, not only for our literature, but also for all world literatures. In the 16th century's Istanbul, water sources called "Kırkçeşme(Forty Fountains)" were brought into the city by the king of Ottoman Empire of the time, the Magnificent Suleiman, through a great effort and cost, which was spilled abundantly. This event brought about a rich source of inspiration for Yahya Bey of Taşlıca, in a different manner compared to other poets of the era. Thus, the notion of water finds a vast field of usage in the Diwan of Yahya Bey, which led to its investigation here. Therefore, investigation of concept of water in his diwan has been the main purpose of this study. To this end, we have tried to find out how much and in what manner did he use this concept of water in his diwan. By using scanning method, data were collected through examination of documents, and then they were evaluated by content analysis. Then couplets concerning water were classified, in accordance with the tradition of textual commentary, and then they were explained. Results of this study indicated that: concept of water has a rich usage in Yahya Bey's Diwan, both in terms of similitudes and in terms of metaphors; king of the era was praised through wording based on water; water was defined as a source of life; the concept of water was used to represent the notions of modesty, purity, fluency, cleanliness –which are both physical and spiritual- in the classical tradition of Turkish literature. We consider that those conclusions will be a guide for the researchers working in the field of culture and language.

Keywords: Classical Turkish Literature, Yahya Bey of Taşlıca, Diwan, Water, Symbol

Giriş

İnsan hayatının en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilen su, hayata dair hemen her şeyde varlığını göstermiştir. İlhamını hayattan alan ve varoluşun sırlarını çözme niyetinde olan şairlerin "su"yu şiirin temel konularından biri olarak alması, onun üzerinde düşünmesi, onu gözlemlemesi, teşbih, mecaz gibi söz sanatlarıyla ona yeni anlamlar yüklemesi ve bu yeni anlamlarla su merkezli zengin bir mazmunlar ve imgeler dünyası oluşturması kaçınılmazdır.¹

Su, sadece edebî metinlerde değil, din ve tasavvuf kültüründe, diğer dinlerde ve kendi kültür ve medeniyetimizde de çeşitli yönleriyle önem kazanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de su, anlamına gelen "mâ" hayatın kaynağı olma yanında değişik vesilelerle birçok kez zikredilmiştir.² Nitekim bu hususa Yahya Bey bir beytinde şöylece temas eder:

1) Kemikli, Bilal *Şiir ve Hikmet*, Kitabevi Yayınları, İst. 2017, s. 198.

2) Kur'an'da suyun belli başlı kullanım alanlarıyla ilgili bkz. Su, imtihan vesilesi (2/el-Bakara /249); temizlik vasıtası (5/el-Maide/6); rızıkları bitiren bir rahmet vesilesi (7/el-'Arâf/57); suda boğmak

Su gibi olduğun yire ol mûcib-i hayat

Zulm eyleme gücün yetene mâhiyân gibi (K. 34-6)

Birçok medeniyette olduğu gibi bizim medeniyetimizde de dört temel unsurdan biri olarak önemsenen su, tarih boyunca insan düşüncesini etkilemiş, mitolojik ve efsanevi anlatımlardan bilimsel tahlillere varıncaya kadar pek çok alanda çeşitli fikirlerin üretilmesine vesile olmuştur.³ Tasavvuf terminolojisi içinde de su, bilinenin dışında yeni mecazi anlamlar kazanmıştır.⁴ Su saftır, temizdir, hayatı kirlerinden arındırır, temizler. Harareti teskin eder. Akıcıdır; bu sebeple kir tutmaz. Şekilden şekle girer; damla olur, yağmur olur, nehir olur, deniz olur. Bazen gülün yanağında çiğ tanesi olur, yaprağı canlandırır. Bazen aşığın gözyaşı, bazen de başarının, sevincin ıçığı olur... Bütün bu özellikleriyle su, saire ilham kaynağı olur ve şiirde başköşeye kurulur.⁵

XVI. asır Osmanlı Devletinin her yönden zirvede olduğu bir dönemdir. Siyasi, iktisadi, askerî ve mimari alanda zirvede olduğu gibi edebî alanda da büyük şairlerin yetiştiğini ve çok değerli eserler verdiklerini görmekteyiz. Şairler sultanı olarak anılan Bâki (1526-1600), üç dilde divan tertip etme başarısı gösteren ve kendinden sonra gelen şairler üzerinde derin tesirler icra eden Fuzuli (1495-1556), hemen ilk akla gelenlerdir.

Taşlıcalı Yahya Bey de (ö. 989/1582) XVI. yüzyıl şairidir ve âlim bir zattır. Mürettep bir divanı ve her biri ayrı değerinde beş mesneviden meydana gelen hamsesi vardır. Divanı, muasır olan şairlerin eserlerinden daha sade ve öğretici yönü ağır basan bir eser görünümündedir. Mürettep Divan incelendiğinde su ile ilgili teşbih, deyim, iktibaslar açıkça göze çarpmaktadır.

Taşlıcalı Yahya Bey Divanında Su

Su, klasik edebiyatta Farsça ve Arapça karşılıkları olan *âb*, *mâ*, *zülâl* şekilleriyle; *âb-ı bekâ*, *âb-ı zindegân*, *âb-ı kevser*, *âb-ı revan*, *âb-ı sâfi* gibi birçok teşbihîterkiplerle; ayrıca zülümât ülkesinde olduğuna inanılan ve “ölümsüzlük suyu” anlamına gelen “*âb-ı hayyat*” mazmunuyla zengin bir kullanım alanına sahip olmuştur. Yahya Bey’in yaşadığı dönemde devrin padişahı tarafından İstanbul’a getirilen suların çeşmelerden gürül gürül akması tüm bu mazmun, terkip ve teşbihlerin daha zengin bir şekilde kullanımına sebep olmuştur.

suretiyle cezalandırma vesilesi (7/el-‘Araf/136); arşın su üzerinde olması (11/el-Hûd/7); aynı su ile beslenmekle beraber farklı lezzetlere sahip meyveler oluşumu (13/er-Ra’d/4); gökten inen su ile ölü toprağın canlanması ve bu durumun öldükten sonra yeniden dirilişe örnek olarak zikri (16/en-Nahl/65); insanın atılan bir sudan yaratılışı (86/et-Târık /6); gökten inen su ile çağlayan derelerin oluşması gibi sebeplerle Kur’an’da zikredilir (13/er-Ra’d/17).

- 3) Batıslam, Dilek, “Divan Şiirinde Su ve Suyu İlgili Unsurlar”, (43-63) *Geleneksel Türk Sanatında ve Edebiyatımızda Su*, (Edit. Nurettin Demir), Ankara Büyükşehir Belediyesi ASKİ Yayınları, trs.
- 4) Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay. , Ankara, 1989, c. I-II, s. 13.
- 5) Kemikli, *Şiir ve Hikmet*, s. 198.

1.1. Âb-ı hayat

Âb-ı hayvan, âb-ı bekâ, âb-ı câvid, âb-ı hızır, âb-ı zindegâni tamlamalarıyla da kullanılan bu mazmun “ölmezlik suyu, damlaları sonsuz hayat bağışlayan tatlı lezzetli su, bengisu” anlamlarına gelmektedir. Kaynağı karanlıklar demek olan zulmât, zulûmât ya da zulmet denilen ve membaı meçhul diyarda bulunan sudur ki, içen ölmez, dünya durdukça yaşarmış. Şark rivayetlerinden olan bu suyu iptida Hızır ve İlyas peygamberler bulup içmişler; sonra Allah bu pınarı insanların gözlerinden sakladığından İskender Zulûmat’a kadar gittiği hâlde suyu bulamamıştır.⁶ İlahî aşk anlamında tasavvufi bir sembol olarak da kullanılan âb-ı hayat, ledün ilminden kinayedir. O, mürşid-i kâmilin, hayvani hayat yaşayan insan aklını diriltten sözleri ve nazarıdır. Edebiyatımızda geniş bir kullanım alanı bulan bu mazmun, manevi neşeyi, aşk ve irfanı karşılar.⁷

Yahya Bey, Hz. Peygamber’e yazdığı na’tinde bu mazmuna yer verir. Beytin sibak ve siyakında Hz. Peygamber’in doğduğu gece anlatılır. Bu beyitte *hayat âbı* tamlaması efsanelerde anlatılan anlama uygun bir şekilde teşbih+iolarak zikredilir.⁸

Zulmetde hayat âbı gibi ayn-ı cihândan

Olmıştı nihân çeşme-i mihr-i felek-ârâ (K. 1-2)

“Feleği (aydınlığıyla) süsleyen güneş çeşmesi, zulûmât (karanlıklar) ülkesinde gizlenmiş hayat suyu gibi (tüm) cihanın gözünden gizlenmişti.”

Bu beyitte Hz. Peygamber’in doğumundan önceki insanlığın durumuna temas edilmektedir. Hz. Peygamber, cehalet karanlığını yok eden güneşe ve insanları tevhit inancıyla ebedî hayata kavuşturan âb-ı hayata teşbih edilir.

Yahyâ gibi elini yu âb-ı hayattan

Dinle sözümü vuslat-ı Mevlâ’ya kıl şitâb (Tc. 4, 7-6)

“Sözümü dinle! Ölümsüzlük suyunu aramaktan vazgeç; Yahya gibi Mevlâ’ya kavuşmak için çabala”

Bu beytinde Yahya Bey, muhatabına *âb-ı hayat*’ın nihayet bir efsane olduğunu böyle bir efsanenin peşinden gidip ölümsüzlüğe kavuşmanın boş bir uğraş olduğunu halk arasında sıkça kullanılan ve ilgili durumdan elini çekmek anlamına gelen “*elini yu*” deyimini kullanarak anlatır. Asıl ölümsüzlüğün Allah’a kavuşmakla mümkün olacağını vurgular.

Yüzünü hâk-i kadem kıl sözünü âb-ı hayat

Ş’ir-i cân-bahş ile Yahyâ gibi ihyâ ola gör (G. 125-5)

6) Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 55.

7) Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 15.

8) Âb-ı hayat efsanesinin detayı için bkz. Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 15.

“Yüzünü ayaklar altındaki toprak (gibi), sözünü hayat veren su (gibi) kıl; Yahya gibi cana can katan şiir ile hayatlan.”

Şairler genelde şiiri, özelde de kendi şiirlerini zaman zaman âb-ı hayata benzetirler. Yukarıdaki beyitte Yahya Bey, diriltici gücünden hareketle sözü âb-ı hayat’a teşbihle ele alır. Toprağa düşen bir tohumun suyla hayat bulmasını andıran bir tavrı; tevazu, güzel söz ve hikmetli şiirin insanı manen hayatlandıran amiller olduğuna şair, Yahya ve ihya kelimeleriyle iştikak yaparak dikkat çeker.

Var iken dilde hayâl-i cân-bahşun senün
Aynına gelmez begüm âşıkların âb-ı hayat (G. 34-3)

“(Ey sevgili), gönülde senin cana can katan hayalin varken âşıkların gözüne ölümsüzlük suyu gelmez beyim.”

Klasik şiirimizde şairlerin en temel vasfı âşıklıktır. Bu beyitte Yahya Bey, maşukun/memduhunun can bağıslayan, cana can katan hayali gönülde var olduğu müddetçe âşığın gözüne; yani hatırına ölümsüzlük suyu olan âb-ı hayat’ın gelmeyeceğini ifade eder. Suyun kaynağına göze denmesi münasebetiyle Yahya Bey, âb-ı hayat terkininin gözle irtibatını Arapçada göz anlamına gelen “ayn” kelimesiyle kurar.

Âb-ı hayatdur bize ma’nîde tîğ-i yâr
Yahyâ bi-‘aynihi ana zulmet durur niyâm (G. 250-5)

“Ey Yahya, sevgilinin kılıç gibi keskin bakışlarındaki mana bizim için ölümsüzlük suyu gibidir; (o bakışların) uykuya dalması bizatihi onun (âb-ı hayat) için zulmettir.”

Âb-ı hayat bu beyitte âşık-maşuk münasebeti dolayısıyla zikredilir. Kılıç mevzubahis edildiği zaman umumiyetle onun terkinindeki su unsurunu da hatıra getirmektedir.⁹ Âşığın sevgilin oklarını ve hançerini arzulaması bu silahların çeliğinde bulunan su sebebiyledir.¹⁰ Âşık bu hayat bağıslayan su ile canlılığını devam ettirmektedir. Sevgilinin gözünü çevreleyen kirpik ve kaşların siyahlığı uyku hâlinde göz kapaklarının kapanmasıyla gözün karanlığa bürünmesi efsanevi âb-ı hayat mazmununu ve onun bulunduğu zulümat ülkesini tetai ettirmektedir ki, âşık için gerçek anlamda zulümat da budur.

Siyeh câmeyle san ol mâh-ı tâbân
Görinür zulmet içre âb-ı hayân (M. II/279)

“O ay yüzlü (sevgili) siyah elbisesi içinde sanki zulmet ülkesindeki ölümsüzlük suyu gibi görünmektedir”

Yahya Bey, *Divanı’nda* İstanbul için kaleme aldığı *İstanbul Şehrengizi*¹¹ mesnevisinin bir beytinde âb-ı hayat mazmununa temas eder. İstanbul siyah peçesi içinde aydınlık bir yüze sahip, gönül çelici bir sevgili gibi düşünülür. İstanbul semalarında karanlık bir gecede dolunayın en parlak hâliyle görünmesi zulümat ülkesinin ölümsüzlük suyuna teşbih edilir.

9) Tolasa, Harun, *Ahmed Paşa’nın Şiir Dünyası*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1973, s. 468.

10) Sefercioğlu, M. Nejat, *Nev’î Dîvânı’nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001, s. 396.

11) Çavuşoğlu, *Yahyâ Bey Divanı*, s. 244.

1.2. Saflık ve Duruluk Sembolü Olarak Su

Divanda suyun saf, duru ve berrak olması sebebiyle mevzubahis edildiğini ve değişik teşbihlere konu olduğunu görüyoruz.

Bu âb-ı sâfi gibi sûfiyâ safâvet ile

Musebbihâna karış gezme râh-ı yabanı

(K. 5-9)

“Ey sûfi, saf/berrak su gibi tam bir saflık ile (Allah’ı) tesbih edenlerle beraber ol! Yaban, yanlış yollarda dolaşma.”

Yahya Bey, “sâfi, sûfi ve safâvet” kelimeleriyle iştikak sanatı yapar; ayrıca “s” aliterasyonu da beyte ahenk itibarıyla güzellik katar. Şair, bu beytiyle klasik şiirimizde dinin özünden habersiz şekilci bir kişiliğe sahip ve âşığın tezadı konumundaki sûfi tipine de atıfta bulunur. “Âb-ı sâfi” terkiibiyle sûfi tipine su gibi saf, duru, berrak ve riyadan uzak halis bir kişi olması öğütlenir.

Su gibi âyîne-i kalbi oldı çün sâfi

Aceb mi olur isen mazhar-ı cemâl-i Hüda

(K. 12-34)

“(Ey sultanım), senin kalbin lekesiz, saf, berrak bir ayna gibidir; Cenab-ı Hakk’ın cemalinin (güzelliğinin) yansıdığı bir ayna olsa (bu kalp) asla şaşılacak şey değildir.”

Kanuni Sultan Süleyman’ın methinin yapıldığı kasidenin bu beytinde aynaya teşbih edilen padişahın kalbisi gibi berrak ve görüntüyü net olarak aksettirmesi sebebiyle mevzubahis edilir. Su ile ayna arasında görüntüyü aksettirme yönüyle ortaklık vardır ve çoğu zaman durgun ve berrak su için “ayna gibi” tabiri kullanılır. Edebiyatımızda kalp/gönül tasavvufun da etkisiyle Beytullah, Arş-ı Rahman, Beyt-i Huda gibi terkiplerle Allah’ın evi olarak tasavvur edilir. Bu beyitte de su gibi saf ve temiz, günah tozlarından uzak lekesiz bir ayna gibi olan kalpte Allah’ın cemalinin zahir olacağına iç içe teşbihlerle temas edilmektedir.

Su gibi turı tur çâh-ı tenezzülde niyâz eyle

Vücûdi âşık-ı sâdıkların Tûr-ı tecellâdur

(G. 134-4)

“Gönül alçaklığı (tevazu) kuyusunda su gibi dupduru ol ve daima (Allah’a) yalvar; sadık âşıkların vücutları (Allah’ın tecellisine mazhar olan) Tur dağı gibidir.”

Yahya Bey bu beytinde Tur dağında tecelliye mazhar olması sebebiyle Hz. Musa ve kardeşleri tarafından kuyuya atılması yönüyle de Hz. Yusuf (as) kıssalarına telmihte bulunur. Allah’ın bu iki nebisinde görülen rahmet tecellileri gibi sadık âşıkların tevazu ve mahviyet içinde su gibi dupduru olmaları sebebiyle vücutları Hakk’ın rahmet tecellilerine mazhar olmuş ve bu yönüyle sadık âşıkların vücutları Kur’an’da anlatılan ve tecelliye mazhar olan Tur dağına benzetilmiştir.¹²

12) *7/el-A'râf/143* “Musa tayin ettiğimiz vakitte (Tûr’a) gelip de Rabbi onunla konuşunca «Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim!» dedi. (Rabbi): «Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak,

Mescidi cemiyet-i âdem denizidir bize

Her yandan su gibi sâfî akar tâlib ana

(K. 3-8)

“(Sultanın) Mescidi, ona her yandan saf su gibi taliplerin akarak toplandığı insanlık denizi gibi oldu.”

Burada da “*su gibi sâfî*” tabiri Süleymaniye Camiine gelen cemaatin; akarsuların denize doğru akıp denizde toplanmasına teşbihle de deniz, camiin müşebbehünbihi olmuştur. Edebiyatımızda deniz büyüklük, genişlik, sonsuzluk, derinlik, bolluk ve temizlik sembolüdür¹³. Bu yönüyle de Süleymaniye Camii’nin büyüklüğüne ve orada ibadet için gelen insanların çokluğuna ve saflığına vurgu yapılır.

Bu beytin bulunduğu kaside için Yahya Bey şu notu düşmüştür. “*Padişah hazretlerinin câmi-i şeriflerinin itmâmına bu kaside min evvelihî ilâ âhirihi her mısraı tarihdür bir tarihte mislî görülmemiştir.*”¹⁴ Kanuni Sultan Süleyman, İstanbul’da (964/1557) yılında Süleymaniye Camii’ni yaptırmıştır. Camiinin 4 minaresi vardır. İkişer üçer şerefeli ve diğer ikisi ikişer şerefelidir. 10 şerife Kanuni’nin 10. padişah olduğuna işarettir. Bu camiinin yapımına Taşlıcalı Yahya Bey, musanna’ tarih düşürmüştür.¹⁵ Mimar Sinan’ın mimaride gösterdiği ustalığa, Yahya Bey şiir ile cevap vermiştir.¹⁶

1.3. Su Sembolü ve Hz. Peygamber (sav)

Anda ümemün hazretüne teşne iriser

Rahmet suyuna zât-ı şerîfün ola sakkâ

(K. 1-67)

“O anda senin hazretine susamış ümmetlerine; o şerefli zâtın rahmet suyunu onlara sunan bir sucu olsun.”

Şair, “Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik”¹⁷ ayetine telmihle Hz. Peygamber’in âlemlere rahmet oluşuna “rahmet suyu” terkibiyle temas eder. Ümmetin Hz. Peygamber’i

eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!» buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti, Musa da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim.”

13) Tolasa, *Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası*, s. 469.

14) Çavuşoğlu, *Yahya Bey Divanı*, s. 27.

15) Karabey, Turgut, *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 121.

16) İlgili beyit şu şekildedir:

964 صاحب الجمعة شه سنى سليمان زمان 964

964 جامع بالا تعالى الله عجب على بنا 964

964 964 964 964 964 964

Bu tarih beytinden 10 tane 964 tarihi tam çıkmaktadır. Şair Taşlıcalı Yahya Bey de bu 10 adet tarih ile Kânûnî’nin 10. Padişah olduğuna işaret eder.

17) 21/el-Enbiya/107.

görme arzusunu da susuzlukla ifade eder. Ayrıca burada Hz. Peygamber’den bir şefaata talebi de kendisini hissettirmektedir. Ümmetinin ona olan susuzluğu onun yüzünü görmek ve “rahmet suyundan” kana kana içmekle ve şefaate nail olmakla teskin edilecektir.

1.4. Su Sembolü ve Kanuni Sultan Süleyman

Yahya Bey, On altıncı yüzyıl şairidir ve Kanuni Sultan Süleyman’ın (1494/1566) muasırındır. Eserlerini bu devirde verdiği için dönemin sultanı Kanuni’nin icraatlarına da değişik vesileler ve teşbihlerle atıfta bulunur. Kanuni Sultan Süleyman, uzun saltanatı döneminde hayırseverliği, vakıfları ve hayratıyla da öne çıkmış, pek çok abidevi eser yaptırmıştır. Özellikle Mimar Sinan’a inşa ettirdiği cami ve külliye başta gelir. İstanbul’da yaptırdığı eserlerle imparatorluk ihtişamını sergilemeyi ihmal etmemiştir. Süleymaniye Camii ve Külliyesi bunun tipik bir örneğidir. İstanbul’un Kırkçeşme denilen suyolları onun eseridir. Mimar Sinan’a yaptırdığı Büyükçekmece Köprüsü bir mimari şaheser konumundadır. Bunun yanı sıra imparatorluğun değişik yerlerindeki imar hareketleri dikkati çeker.¹⁸

Yahya Bey, Kırkçeşme denilen suları İstanbul’a getiren Kanuni’yi medih makamında yazdığı kasidede su ile ilgili birçok teşbihe yer verir. “Şehre getirilen sular bir ihsan nehri gibidir ve velilere gelen ilhama benzemektedir. Bu su, cihanı cennete çevirmiş Cennet-teki Kevser ırmağının ikinci bir eşi gibi olmuştur. *Hayat sahibi her şeyi sudan yarattık*¹⁹ ayetini hatıra getirmiş ve insanların aklını hayrete düşürmüştür. Bu su, nurlu güneşin ışıklarının her eve girmesi gibi bütün evlere girmiş, yine güneşin pençesi olan parıltıları gibi bu su da her tarafa yayılmış nurlu gül bahçeleri meydana getirmiştir. Tatlı su çeşmeleri, şükûfe çiçeği gibi temaşa edenleri gül gibi şereflendirmiş; şehir cennete, su, dalları her eve ulaşan bir tuba ağacına dönmüştür. Fâni âlemi nurlandıran ve âlemlere rahmet olan Hz. Peygamber (yâr-ı gâr) gibi bu sular da şehre âb-ı rahmet olmuştur. Bu su, gümüş renginde, zehiri ve dişleri olmayan, sürüne sürüne gelip cihanı hayatlandıran bir ejderha olmuştur. Hızır’ın âb-ı hayatı, bu sulardan sonra şehrimiz insanların gözüne görünmez, hayaline gelmez olmuştur. Osmanlı padişahı Kanûnî bütün malını bu selsebil için sel gibi harcamış; Hz. Nebî’nin dininin koruyucusu ve âlemin sultanı olan Kanuni Sultan Süleyman, “mâ-i ma’în”²⁰ yani bu kaynak suyunun muini (getiricisi) olmuştur. Karanlık ülkesinde hayat suyunu bulan Hızır gibi Padişah da İstanbul’a getirdiği su ile şehri hayatlandırmıştır. Cihan halkının (onun hakkında yaptığı) dualarını Allah kabul eylesin çünkü o susuzların gözlerini tatlı su ile doyurmuştur.”

18) Feridun Emecen, “Süleyman I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, c. XXXVIII, s. 62-74.

19) 21/el-Enbiya/30.

20) “Mâ-i ma’în” tabiri Mülk Suresi 30. Ayette geçmektedir. Yahya Bey, kısmen iktibas ettiği bu ayete göndermede bulunur ve “Kırkçeşme” sularını da bu terkiplerle tavsif eder.

Telmih, ıktibas, teşbih, iştikak, mübalağa, tenasüp ve irsal-i mesellerle örölü bu açıklamaların terkibi ifadesi şu şekildedir:

*İrişdi şâhumuzun şehre nehr-i ihsânı
Velilere nitekim vâridât-ı rabbânî*

*Cihânı cennete döndürdi viridi halka hayat
Bu selsebîl-i musaffâ bu Kevser-i sâni*

*Tefekkür-i ve mine'l-mâi külle şey'in hayy
Makâm-ı hayrete irgürdü akl-ı insanı*

*Ne nehr olur bu ki her hâneye duhûl eyler
Misâl-i şa'sa'a-i âfitâb-ı nûrânî*

*Yayıldı pençe-i hurşîd gibi her tarafa
Münevver eyledi her gûşe-i gülistânı*

*Zülâl-i çeşme nihâl-i şükûfedâr gibi
Müşerref eyledi gül gibi ehl-i seyrânı*

*Bu şehir cennete döndü bu nehr Tûbâ'ya
Uzandı cümlesiniün hânesine ağsânı*

*Bu âb-ı rahmeti ben Yâr-ı Gâra benzedürin
Ki ânun ile şeref buldı âlem-i fânî*

*Cihânda 'ayn-ı ayân ile görmeyen görsün
Vücûdi âlemi ihya idici su'bânı*

*Sürini sürini geldi bu ejder-i sîmin
Aceb degül mi ki ne zehri var ne dendânı*

*Cihânda aynına almaz uyûnu şehriümüzün
Ne Hızr'un âb-ı hayâtın ne âb-ı nişanı*

*Menâl ü mâlini seyl itdi fî-sebîl'lâh
Bu selsebil için ol pâdişâh-ı Osmânî*

*Saâdet ile bu mâ-ı Maîne oldu muîn
Emîn-i dîn-i Nebî âlemün Süleymân'ı*

*Hızır yetişdi cihâna be Seyyidü'l-Haremeyn
Çıkardı bir karanlıktan âb-ı hayvânı*

*Takabbela'llâh eyâ dâiyân-ı halk-ı cihân
Zülâl-i rahmete kandurdu ayn-ı atşânı*

“Yüzü suyu” ve “yüzü suyu hürmetine” ifadeleri mecazi anlamda değer verilen birinin veya bir şeyin hatırına demek olduğundan Yahya Bey, bu kasidenin son beyitlerinde Kırkçeşme sularının “yüzü suyuna” ifadesi ile İstanbul için büyük önemi haiz bu güzel hizmeti şefaatchi gibi zikrederek padişahı bazı ihsanlar talep eder.

*Ziyâde kıl Ayasofya suyunu sultânım
Mahalle-i sulahâdur o Ka'be-i sâni*

*Kapunda ba'z-ı murâdatımı müyesser kıl
Bu sularun yüzi suyuna eyle ihsânı*

(K. 5-46, 47)

“Ey Sultanım! Salihler mahallesi ve ikinci Kâbe hükmünde olan Ayasofya camiinin suyunu artır; bu akıttığın (Kırkçeşme) suların yüzü suyu hürmetine bazı isteklerimi bana ihsan buyur.”

Su gibi Süre-i Fethi revan okur ezber

Miyân-ı mahfil-i gülşende bübül-i şeydâ

(K. 12-6)

“Fetih suresini akarsu gibi ezberden okuyan (o sultan); gül bahçesinin ortasında (san-ki) tutkun bir bülbül(gibidir).”

Suyun akıcılığından mülhem ve yapılan bazı işlerin kolayca icra edilmesi sebebiyle “su gibi” teşbihi günlük hayatta da çokça kullanılmaktadır. Yahya Bey bu beytinde Kanuni'nin Fetih suresini takılmadan ve yanlışsız ve güzel okumasını hem suyun akıcılığına hem de gül bahçesindeki bülbülün tatlı tatlı şakımasına benzetir. Bu beyitte başka bir surenin değil de özellikle Fetih suresinin zikri padişahlığı döneminde Sultan'ın fetihlerinin çokluğunu; ayrıca gül bahçesinde bülbül teşbihi de Kanuni'nin İstanbul'un imarı için ortaya koyduğu çabayı hatıra getirmektedir.

Su gibi yirlere geçse n'ola havfiyle adu

Göstertir ayine-i tiği anunrây-ı celâl

(K. 14-26)

“Onun (Sultan'ın) kılıcının aynası celal yüzünü gösterir; (bu sebeple) düşman, korkusundan su gibi yerin dibine batsa ne olur (bunda şaşılacak bir durum yoktur.)”

Sultanın kılıcının kımında paslanmadığını, sürekli fetihlerle bir ayna gibi parladığını ifade eden şair, teşhis sanatı yaparak kılıcı celalli, heybetli bakışlarıyla muhatabına korku

salan bir yüze benzetir. İşte bu celal ve heybet sebebiyle düşmanın korkudan meydana çıkamayıp saklanacak yer aramasını ve ifade için, toprağın üstünde akan suyun yere batması ve gözden kaybolmasını çağrıştıran “*su gibi yere geçme*” deyimini düşmanın müşebbehünbibi olarak kullanılmıştır.²¹

Zihî izhâr-ı kudret kim suya seccâdesin saldı

Velîler gibi gösterdi velâyet cîsr-i sultânî (K. 16-14)

“Sultanın yaptırdığı köprü, bir velinin su üstüne seccade sermesi gibi (adeta) keramet-göstererek ne güzel bir güç göstergesinde bulundu”

Bu beyitte Kanuni'nin Mimar Sinan'a yaptırdığı ve bir mimari şaheser konumunda olan Büyükkçekmece Köprüsü'ne bir gönderme vardır. Su üzerine seccade serme velilere ait keramet işidir. Bu keramet bazen Hızır'a, bazen dervişlere nispet edilir.²² Sultanın yaptırdığı bu köprü velilerin kerameti olan su üzerinde yürüme veya seccade sermeye teşbihle anlatılır. Aynı zamanda köprü suya seccade seren veliye benzetilmek suretiyle teşhis yapılır. “İzhar-ı kudret” terkibi Osmanlı devletinin güçlü dönemini ve dönemin güçlü, kudretli sultanı olan Kanuni'yi zihinlere ihtar eder.

Yahyâ'ya kalb-i pâkûn umaram ki meyl ide

Su kanğı cânib alçağ ola ol yâna akar (K. 25-40)

“(Ey sultanım) Temiz kalbin umarım Yahya'ya meyil gösterir; (nitekim) su alçak olan tarafa doğru akar.”

Kanuni Sultan Süleyman'ın övgüsünün yapıldığı kasidede geçen bu beyitte suyun alçağa doğru akması irsal-i mesel yoluyla konu edilir. Şair, padişahın iltifatına mazhar olmayı ve onun nezdinde yüksek bir mevki edinmeyi arzular. Padişahın temiz kalbinin kendisine meyletmesini suyun alçağa meyilli olarak akmasına teşbihle anlatır. Suyun akıcılığı ile gönlün meyletme özelliği bu teşbihi hazırlayan sebeptir.

1.5. Su Sembolü ve Kemalpaşazâde

Asıl adı Şemseddin Ahmed olan ve İbn Kemal diye de anılan Kemalpaşazade (1469/1534), dönemlerinde yaşadığı üç padişahın sevgi ve saygısını kazanmış hadis, tefsir, fıkıh gibi dinî ilimler başta olmak üzere tarih, edebiyat, felsefe, dil ve tıp alanlarında eser vermiş çok yönlü bir âlimdir. Birçok ilme olan vukufu ve bu alanlarda verdiği eserlerle XVI. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı ilim ve kültürünün en büyük temsilcilerinden biri olarak görülmektedir.²³

21) Çolak, Faruk, *Yerle İlgili Bazı Atasözleri ve Deyimlerin Mitolojik Bağlantısı*.

2 Nisan 2018 http://www.tubar.com.tr/TUBAR%20DOSYA/pdf/2010GUZ/olak_faruk_171-181.pdf.

22) Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, s. 467.

23) Şerafettin Turan, “*Kemalpaşazâde*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV yayınları, İstanbul, 2010, c. XXV, s. 238-240.

Yahya Bey, Kemalpaşazade'nin muasırındır ve onun için müstakil bir kaside kaleme almıştır.

Alemün yüzi sûyu âlim-i derviş-nihâd

Şeh-i iklim-i maârif şeref-i bürc-icemâl

(K. 18-20)

“Âlemin bereket sebebi derviş yaratılışlı âlimi; ilim ve marifet ülkesinin padişahı, güzellik burcunun şerefi.”

“*Yüzü suyu*” ifadesi mecazi anlamda değer verilen kişinin hatırının yüksekliğini ifade için kullanılan bir deyimdir. Yahya Bey İslam'ın ilme ve âlime verdiği değer ve âlim-âlem özdeşliği bağlamında devrin şöhretli âlimi Kemalpaşazadeyi “*âlemin yüzü suyu*” olarak değerlendirerek onu tekrim ve tebci eder.

Ayağın toprağına su gibi akdı gönliüm

Ele al murg-ı dili eylügi eyle suya sal

(K. 18-32)

“Ayağının toprağına gönliüm su gibi aktı; gönül kuşunu ele al ve iyiliğı suya sal.”

Toprak en aşağıda hakir bir maddedir. Fakat memduhuna ayağının değmesiyle o, yüksek bir değer kazanır.²⁴ Burada dönemin şöhretli âlimi olan Kemalpaşazade'nin ayak bastığı toprağın kıymetine vurgu yapılır, şairin gönlü bir su gibi ona doğru akmaktadır. Ayrıca Yahya Bey, “iyiliğı yap denize at balık bilmezse Hâlık bilir” atalar sözünün bir kısmını iktibas ettiği beytinde “sana doğru bir su gibi akan şu gönül kuşumu eline al ve gereken iyilik ne ise onu yap ve sonra o iyiliğı suya sal demek suretiyle ilme ve âlime karşı hürmet ve rağbetini; “suya sal” ifadesiyle halisane yapılan işlerin insanlar tarafından bilinmese de Allah (cc.) tarafından bilineceğini ve gerçek mükâfatı O'nun (cc.) vereceğini böylece ifade eder.

1.6. Su Sembolü ve Taşlıcalı Yahya Bey

Şükür Hüdayâ ki tafsîl olup ale'l-icmâl

Beyâz-ı nâmemehâmem akıttı âb-ı zülâl

(Tcb. 6, IX-1)

“Allah'a şükürler olsun kiözet içinde birayrıntı barındıran mektubumun beyaz sayfası üzerine kalemim tatlı berrak bir su akıttı.”

Tafsil ve icmal kelimeleriyle tezat sanatı yaptığı bu beytinde Yahya Bey, kaleminden dökülen mürekkebi “ab-ı zülâl” yani tatlı, güzel bir suya teşbih eder. Kaleminden dökülen mürekkep ekseriya siyah renklidir ve şair namenin beyazı terkiibiyle yine tezat sanatı yapar. Yahya Bey, beyâz-ı name ifadesiyle mektubun önce müsvedde olarak yazıldığını daha sonra tebyiz edildiğini yani temize çekildiğini; “âb-ı zülâl” terkiibiyle de mektubun hem şekil hem de muhteva itibariyle çok güzel yazıldığını ifade eder.

24) Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, s. 475.

Mest ü mecnûn eyledi câm-ı şarâb-ı aşk-ı yâr

Yokdur akarsu gibi sözünde Yahyâ'nun sebât

(G. 34-5)

“Sevgilinin aşk şarabının kadehi (Yahya’yı) sarhoş ve mecnun eyledi, aklımı başımdan aldı; akarsuda olduğu gibi Yahya’nın sözünde de sebat yok.”

Akarsuyun bir özelliği taş ve toprak gibi sabit olamayıp bulduğu mecraya doğru akmasıdır. Mest ve mecnun olanların sözlerinde de tutarlılık yoktur. Sevgiliye duyulan aşk, şarabın sarhoş ediciliği gibi aşığın sarhoş etmiş, aklını başından almıştır. Bu sebeple sözleri tutarsız, akarsu gibi sebatsızdır.

Su gibi pâk-meşreb ol yolun pâk eyle ey Yahyâ

Cihan bağında gönlünü akıt bir serv-i bâlâya

(G. 421-5)

“Ey Yahya su gibi temiz mizaçlı ol ve yolunu da temizle. Şu cihan bağında gönlünü su gibi uzun boylu serviye benzeyen bir güzele doğru akıt.”

Yahya Bey, gönlün mail olmasını suyun akıcılığına benzetir. Akarsu kenarında yetişen serviler sevgilinin müşebbehünbihidir. Suyun servilerin ayağına doğru akması gibi meyletme özelliğine sahip olan ve suya benzeyen gönlün servi endamlı bir güzele doğru akması istenir. Su tabiatı gereği temizdir ve temizleyicidir. Suyun bu özelliğinden hareketle Yahya Bey, kendine su gibi temiz olmayı ve akarsuyun mecrasındaki pislikleri temizlemesi gibi kendi yolunu temizlemeyi öğütler. “Pâk meşreb” olma ve “yolunu pâk eyle” ifadeleri tasavvufi olarak günahlardan arınma, mutlak sevgili olan Allah’a giden yolu temizleme anlamına da gelir. Bu anlam esas alındığında “serv-i bâlâ”, nefis tezkiyesine yardımcı olan ve vuslata götüren yolu aydınlatan bir mürşid-i kâmilin müşebbehünbihi olmaktadır.

Gerçi sengistandan âteş gibi itdüm hurûc

Vara vara kadre erdüm lâ'l-i rümmânî misâl

Oldı şîrin sözlerüm her yerde mahbûbu'l-kulûb

Mu'teberdür taşlu yirlerden çıkan âb-ı zülâl

(Kt. s. 10)

“Gerçi taşlıktan bir ateş gibi çıktım, narçiçeği renginde kırmızı yakut gibi oldum; benim tatlı sözlerim her yerde kalplerin sevgilisi oldu, taşlı yerlerden çıkan tatlı su çok makbul olur.”

Divan edebiyatı geleneğinde şairlerin fahriye makamında sözlerini kıymetli şeylere benzetmeleri vardır. Bu manzumede Yahya Bey sözlerini tatlı suya benzetir. Yahya Bey, taşlıktan bir ateş parçası gibi çıktığını zamanla olgunlaşarak kıymetli bir mücevhere döndüğünü ifade eder. Sözlerini irsal-i mesel yoluyla insanların hoşlandığı, yürek ferahlatan âb-ı zülâle teşbihle anlatır. Kuzey Arnavutluk’tan devşirilip İstanbul’a getirilen Yahya Bey, geldiği yerin taşlık bir bölge olduğundan dolayı Taşlıcalı diye anılmıştır.²⁵ Taşlı yer-

25) Bayram Ali Kaya, “Taşlıcalı Yahya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV yayınları, İstanbul, 2010, c. XXXX, s. 156-157.

den çıkan suların muteber oluşuna dair gönderme de bu sebeptendir. Bu manzume aynı zamanda Yahya Bey'in kısa bir hayat hikâyesi niteliğindedir.

1.7. Tipler ve Su Sembolü

Divan edebiyatının genel karakteristiği dikkate alındığında, şiirin aşk teması etrafında yoğunlaştığı görülür. Bu tema beraberinde edebiyatın vazgeçilmez geleneksel malzemesini hazırlar. Tipler ve kişilikler bu malzemenin ilk kalemleridir.²⁶ Şair, rintlik ve ariflik vasıflarını taşıyan “âşık” tipini kendine mal eder. Zahirde dindar geçinip kendisini her fırsatta tenkit eden, ardı arkası gelmez vaaz ve nasihatlerle bunaltan, ancak fırsat bulunca nefsinin arzularına uymayı ihmâl etmeyen sözde dindarları da daha çok “zâhid” ve “sûfî” adı altında hedef alır.²⁷

Zâhida ehl-i sülûkun budur evvel pâyesi

Kâf-ı ıskından ânun aynuna akarsu gelir

(G. 76-6)

“Ey zahit aşk yoluna girenlerin ilk rütbesi, aşkının Kâf dağından onun gözlerine akarsu (gibi gözyaşı) gelmesidir.”

Yahya Bey, mübalağalı bir anlatımla aşk yoluna girenlerin çokça ağlamalarını akarsu teşbihiyle ifade ederken; suyun ekseriya dağlardan nebean etmesine de kâf-ı ışk terki-biyle temas eder. Gözyaşı âşığın ayrılmaz bir parçasıdır ve samimiyeti ifade eder. Dağ edebiyatımızda yükseklik ve büyüklük sembolüdür. Zahit ise tüm bu özelliklerden mahrumdur.

Su gibi yalımı alçaklaruz ammâ ki ey sûfî

Ma'ani selsebilinden yüze gelmiş habâbuz biz

(G. 173-2)

“Ey sûfî, biz su gibi alçaklarız ama mana selsebilinin yüzünde ortaya çıkmış kabarcıklar gibiyiz.”

Âşık-sûfî tezdâi bağlamında suya temas edilmektedir. Suyun alçaktan akması âşığın tevazuuna işarettir. Beyitte manalar, kendi mecrasında akan tatlı ve güzel suya teşbihle ifade edilmektedir. İşte âşık bu akarsuyun üstünde yüze çıkan marifet kabarcıkları gibidir ki, sûfî bu manalardan bîhaberdir.

Ehl-i irfana yetiş su gibi gel deryâya var

Alet-i hengâme olan şeyh-i bî-iz'anı ko

(G. 363-4)

“İrfan ehli olan ariflere karış su gibi denize (vuslata) var; şeyhlik taslayan akılsızlarla oyalanmayı bırak.”

26) Akkuş, Metin, *Nef'î Divanı'nda Tipler ve Kişilikler*, Erzurum, 1996, s. 25.

27) Şentürk, Ahmet Atilla, *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden; Sûfî yahut Zahid Hakkında*, Enderun Yayınları, İstanbul, 1996,

Suyun deryaya kavuşması müridin marifet ehli bir mürşid-i kâmile intisabına müsebbehünbih olmuştur. Marifet, Allah bilgisi demektir. Marifet çoğunlukla derinliği, büyüklüğü ve sonsuzluğu ifade ettiğinden denize teşbih edilir. Suyun deryaya yetişmesi ve ondan bir parça hâline gelmesi tasavvufi anlamda seyr ü sülûkun da sembolik ifadesidir.

Sûfî odur ki yüzi suyun yire salmaya

Ehl-i tevekkül ola temennisi olmaya

(G. 425-4)

“Sûfî yüzsuyunu yere salmayandır. Tevekkül ehli olan ve bir beklenti içinde olmayandır.”

Yahya Bey, bu beytinde su sembolünü kullanarak gerçek bir sûfî tanımını yapar. “Yüzsuyunu yere salmak” deyimini izzet ve şerefini ayaklar altına düşürmek anlamlarına geldiğinden gerçek anlamda bir sofî bunu yapmaz. İkinci mısradaki ehl-i tevekkül olmak ve temennisi olmamak ifadeleri Allah’tan başkasından bir beklenti içinde olmamayı yani yüzsuyunu yere salmamayı açıklayan kavramlardır.

Harâbât ehline birdür reh-i mescidle meyhâne

Akarsu gibi rind olan yürür geh toğrı geh eğri

(G. 473-6)

“Harabat ehline mescitle meyhaneye yolu birdir, rint olan akarsu gibi bazen doğru bazen eğri yürür.”

Dış görünüşünden ziyade iç derinliğe önem veren ve gönül ehli olan kimseler harabat ehli ve rint meşrep olarak ifade edilir. Divan şiiri geleneğinde şairler rint meşrep olmakla övünürler. Rint meşrep olanların söz ve tutumlarında da görülen bazı eğrilik ve doğruluklar suyun mecrasının bazen düz bazen kıvrımlı olmasına teşbih edilir.

Yâ İlâhî bu ne sırdur kim mürîd-i aşk olup

Sa’y ile bahr-i muhît-i ışk olur bir katre su

(G. 357-3)

“Allah’ım bu nasıl bir sırdır ki, aşka mürid olan bir katre su, çalışmakla aşk okyanusuna dönüşür.”

Mürit tasavvuf yolunu tutmaya veya tarikata girmeye karar veren yahut bir şeyhe bağlı bulunan kişi anlamında bir tasavvuf terimidir.²⁸ Aşk katresinin çalışma ile aşk okyanusuna dönüşmesi teşbih-i mahlûb ile bir müridin aşk yoluna girip seyr-i sülûkunu tamamladıktan sonra bir mürşid-i kâmil olmasına benzetilmiştir.

1.8. Temizlik Unsuru Olarak Su

Yolunu pâk itmek istersen akarsular gibi

Nev-bahâr oldı yüri divâne ol tenhâya kaç

(G. 38-6)

“Akarsular gibi yolunu temizlemek istersen, bahar geldi ey divane yürü tenhaya kaç.”

28) Süleyman Uludağ, “Mürîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2006), c. XXXII, s. 47-49.

Bahar mevsiminde eriyen karlar ve kesretle yağın yağmurlar derelerde yoğunluk meydana getirmekte bu yüzden seller oluşmaktadır. Bu coşkun akan sular dere yataklarında birikmiş ne kadar çer-çöp ve pislik varsa alıp götürmekte ve bir temizlik yapmaktadır. Akarsuyun bu özelliği temizlik hususunda teşbihî bir unsur olarak zikredilir.

Âb-ı revân eger hareket üzere olmasa

Hâr u hâsı kenâra düşürmezdi dâima

(K. 24-5)

“Akarsu hareket üzere olmasa, çer-çöp ve dikenleri kenara atamazdı.”

Âb-ı revan akarsu demektir ve İslam hukukunda mutlak sular kategorisinde değerlendirilir. Suyun üç özelliğinden biri (koku, renk, tat) bozulmadıkça temiz ve temizleyicidir.²⁹ Akarsuyun temizliğini sağlayan husus onun durağan değil hareketli ve akıcı olmasıdır. Sultanın methinin yapıldığı bu kasidede devrin padişahının sürekli faal ve cevval olması sebebiyle kötülere ve kötülükleri temizlemesini, suyun hareketliliği sebebiyle yatağındaki pislikleri temizlemesine teşbih edilir.

Âb-ı tevhîd ile dilden mâsivâ nakşını yu

Mâ hüve'l-maksûd olan hûdur iki âlemde hû

(G. 357-1)

“Tevhit suyu ile gönülden Allah dışında gönül verdiğin ne kadar nakış varsa onları yıka, temizle! Her iki dünyada maksut olan odur.”

Bu beyitte su “âb-ı tevhid” terkihiyle tasavvufî bir edaya bürünmüştür. Tevhit mefhumun muhalifî olan şirki hatıra getirir. Kalp, edebiyatımızda Allah’ın evi olarak düşünülür. Kalbe başka sevgilerin yerleşmesi şirke denk bir durumdur ve evin kirlenmesi anlamına gelir. Suyun temizleyici özelliği burada da ön plana çıkmış ve kalpte kalbin sahibine ait olmayan ne kadar pislik varsa tevhit suyu ile yıkanması ve kalbin sahibine tahsis edilmesi arzu edilir.

Gerd-i melâli âyine-i dilden itdi dûr

Âlemde pâk-meşreb olanlar misâl-i mâ

(K. 25-7)

“Âlemde su gibi temiz yaratılışlı olanlar gönül aynasından keder ve hüznü tozunu uzaklaştırdı.”

Fitratı temiz, iyi huylu insanlar temizleyicilik ortak paydasında suya teşbih edilir. Su, maddi aynada biriken tozu temizlediği gibi temiz yaratılışlı insanlar da kalbe, ruha bulaşmış keder ve elem tozlarını sürür veren hâllerleriyle temizlemektedirler.

1.9. Tevazu Sembolü Olarak Su

Gönül alçaklığın eyle su gibi kendini görme

Habâbın hânesin virân eden bâd-ı gurûrudur

(G. 90-4)

29) Şentürk, Lütfi ve Seyfettin Yazıcı, *İslam İlmihali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014, s. 92-94.

“Su gibi alçak gönüllü ol (kibirli gibi) yalnız kendini görme; su yüzündeki kabarcıkların hanesini yıkan gurur yelidir.”

Su, toprakta olması ve ayaklar altında akması sebebiyle edebiyatımızda tevazu ve alçak gönüllülük sembolüdür. Tevazuun aksi gururdur ki, bir aldanmadan ibarettir. Şair gururu su yüzündeki ufak bir esintiyle kayboluveren kabarcıklara teşbihle anlatır. İşte Yahya Bey irsâl-i mesel yoluyla bu beytinde insanlara kendini görmeyen, yüze çıkmayan ve bencil olmayan özelliğiyle çorak arazileri cennete çeviren su gibi mütevazı olmalarını öğütler.

1.10. Su ile İlgili Deyimler

Yâ yeşil câm içre ey Yahyâ bir içim su mudur

Yâ yeşil kasr içre bir sultân-ı bî-hemtâ midur (G. 92-5)

“Ey Yahya, o dilber yeşil elbise içinde bir içim su mudur? Ya da yeşil bir saray içinde eşsiz bir sultan mıdır?”

“**Bir içim su**”, çok güzel, çekici, narin, zarif anlamlarına gelen ve sevgili/memduh için kullanılan bir deyimdir. Bu beyitte de şair tecahül-i arif yaparak sevgilinin güzelliğini ifade sadedinde bu deymi kullanmıştır.

Okumağı yazmağı dünyaya virmezlerdeniz

Suyu soğumuş değirmen gibi battâl olmazuz (G. 175-2)

“Okumayı-yazmayı dünyalara değişmeyiz; suyu çekilmiş değirmen gibi tembelenmeyiz.”

Taşlıcalı Yahya Bey âlim şairlerimizdendir. İlim tahsil etmenin toplumumuzda okuma-yazma olarak ifade edildiği malumdur. İlim tahsilini terk etmeyi şair, **suyu kesilmiş değirmene** benzettir. Ayrıca Yahya Bey, “yüzü suyu”, “su gibi akmak”, “suya seccade salmak”, “su gibi yere geçmek”, “su gibi okumak”, “su gibi alçağa akmak”, “su gibi yalımı alçak” deyimlerini de değişik vesilelerle kullanır.

1.11. Tasavvufi Unsurlar ve Su

Akarsu gibi yolum bahr-i bî-kenâra çıkar

Hayât-ı kâzibe derbend-i reh-güzârımdur (G. 102-4)

“Akarsu gibi yolum kenarı olmayan denize çıkar; (Lakin)şu yalan hayat, yolumun üzerine kurulmuş bir engeldir.”

“Bahr-i bî-kenâr”, tasavvufi düşüncede vahdet ve sonsuzluk âlemine işaret eder. Akarsu vahdete ermek isteyen âşığın sembolüdür. Kesret âleminden vahdet âlemine ulaşmak hedefinde olan âşığın önünde en büyük engel, geçici olduğundan yalan olarak tavsif edilen, fani hayattır.

Dîdâr-ı yâra akdı revân su gibi gönül

Râh-ı fenâda kalmadı hergîz kararımız

(G. 187-2)

“Gönül, sevgilinin yüzüne doğru akarsu gibi aktı; fena yolunda (artık) asla kararımız kalmadı.”

Âşık bekaya taliptir, asla fena yurda kani değildir. Gönlün mutlak sevgili olan Allah’a doğru meyli suyun akıcılığına benzetilmiş ve bu özellik dolayısıyla âşık insan tipinin beka özleminin müşebbehünbihi olmuştur.

Akarsular gibi bahr-i kemâle tâlib olanlar

Fenâ-ender-fenâ oldu der-i deryâ-yı takvâda

(G. 391-4)

“Akarsular gibi kemalât denizine ulaşmak isteyenler; takva okyanusunda fani oldular.”

Bahr-i kemâl terkibi insan-ı kâmil kavramını zihne getirmektedir. Akarsuların denizlere doğru olan tabii yolculuğu insan-ı kâmil olma yolunda seyr-i ruhaniye müşebbehünbih olmuştur. Fena lügat olarak yokluk, hiçlik anlamıdır. Tasavvufta kulun kendi şahsi irade ve arzusuna göre değil, Allah’ın irade ve isteğine göre hareket etmesi, kendi iradesini Allah’ın iradesinde fani kılması, yok etmesidir.³⁰ İşte insan-ı kâmil olmaya talip olanların, fena kavramında ifade edildiği gibi, “takva deryasında” yani Allah’ın emir ve yasaklarını uygulamada tam bir teslimiyet içinde olmaları zaruridir.

Pîr-i tarikat bana bu sözi toğru didi

Cisme libâs-ı fenâ ömre akarsu didi

(G. 462-1)

“Tarikat piri (şeyhi) bana şu doğru sözü söyledi; bedene fani elbise, ömre de akarsu dedi.”

Tasavvufi kavramlardan olan pîr-i tarikat, bir tarikatın kurucusu yahut o tarikatın usul ve erkânını icra eden şeyhi anlamına gelmektedir. Bu beyitte “fena” kavramı ruhun elbisesi olarak düşünülen bedene sıfat olmuştur. İnsan ömrü, çabuk geçmesinden kinaye olarak bazen rüyaya, bazen bir yelin esmesine benzetilir. Burada suyun akıcılığı insan ömrünün çabuk geçmesine müşebbehünbih olmuştur.

1.12. Su ile İlgili Diğer Teşbihler

Gözi yaşın alma halkun mâline itme tama

Suya konmuş lâle gibi dîde-i pür-hûna bak

(G. 203-6)

“insanlara gözyaşı döktürme, mallarına aç gözlülük gösterme; su üzerine konmuş lale gibi kan ağlayan gözlere bak.”

“Ağlayanın malının gülene kâr etmeyeceği” sözünü ihsas eden ve nasihat ihtiva eden bu beyitte Yahya Bey, “suya konmuş lale” ifadesini ağlamaktan kan çanağına dönmüş gözler için kullanır.

30) Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, (İstanbul, 1995, s. 188.

*Kanlara gark olduğuma ağlama ey gözlerim
Bez-m-i yârun suya konmuş lâle-i nu'mânısun* (G. 354-4)

“Ey gözlerim kanlarda boğulduğumu zannedip (halime) ağlama; sen, sevgilinin meclisinde suya konmuş bir yaban lalesisin.”

Yahya Bey, kişileştirdiği gözlerine ağlama diyerek hitap eder. “Suya konmuş lale” terkibi âşık insan tipinin sevgiliye olan hasretinden dolayı çok ağlama neticesinde kanlanarak kırmızı renge bürünmüş gözleri ifade eder.

*Âblar Mecnûn olup söyler yabana fi'l-mesel
Goncalar Leylî gibi bin nâz ile açmış izar* (K. 11-7)

“Sular Mecnun misali yabana konuşmakta; goncalar Leyla gibi yüzlerindeki peçeyi açmışlar.”

Bahar tasvirinin yapıldığı kasidenin bu beytinde suların bahar mevsimindeki coşkusu klasik aşk hikâye kahramanlarından Mecnun’un sahralardaki feryadına benzetilmiştir.

*Zerre-veş aklun perîşan itme sun'-ı Hakka bak
Gün gibi mîrsâd-ı ibretdür ülü'l-epsâra su* (G. 362-4)

“Zerre gibi aklını perişan etme, Allah’ın sanatına bak; su, gün gibi basiret sahiplerine ibretler gösterir.”

Bu beyitte Cenab-ı Hakk’ın muhteşem bir sanatı olan su, basiret sahiplerine ibretler sunan ve tefekkür edilmesi gereken güneş gibi aşikâr bir kudret mucizesidir.

*Ayn-ı ibretle nazar eyle hilâle sanasın
Âb-ı kevserden akar cânîb-i dünyaya zülâl* (K. 14-10)

“İbret gözüyle hilale bak, sanki Kevser ırmağından dünyaya tatlı bir su akmaktadır.”

Kudret mucizeleri olan kevnî ayetleri tefekkür etmek “ayn-ı ibret” terkibi ile beyitte yer almaktadır. İşte ibret gözüyle bakıldığında karanlık gecede hilalin yaydığı ışık huzmeleri cennetteki Kevser ırmağından dünyaya tatlı su akıtan bir çeşmeye benzer gibidir.

Sonuç

Taşlıcalı Yahya Bey, XVI. yüzyılda yaşamış âlim şairlerimizdendir. Mürettep bir divanı ve her biri ayrı değerinde beş mesneviden meydana gelen hamsesi vardır. Yaşadığı dönem Osmanlı Devleti’nin her bakımından zirvede olduğu bir dönemdir.

İnsan hayatının en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilen su, hayata dair hemen her şeyde varlığını göstermiştir. Birçok medeniyette olduğu gibi bizim medeniyetimizde de dört temel unsurdan biri olarak önemsenen su, tarih boyunca insan düşüncesini etkilemiş, mitolojik ve efsanevî anlatımlardan bilimsel tahlillere varıncaya kadar pek çok alanda çeşitli fikirlerin üretilmesine vesile olmuştur.

Edebiyatımızın dayandığı en önemli kaynak olan Kur'an'ın su ile ilgili ayetleri şairlerimize ilham kaynağı olmuş Taşlıcalı Yahya Bey de eserinde gerek telmih gerekse iktibas yoluyla bu ayetlere temas etmiştir.

Divan edebiyatı ile ilgili vasıflandırmalardan birinin onun mazmun edebiyatı olduğudur. Su sembolü çerçevesinde incelemeye çalıştığımız *Yahya Bey Divanı*'nda kaynağı zulumat denilen meçhul diyarda bulunan ve şark rivayetlerinden olan âb-1 hayat mazmunu, âb-1 hayvan, âb-1 bekâ, âb-1 câvid, âb-1 Hızır, âb-1 zindegâni gibi terkiplerle çok değişik teşbihlere konu edilmiş ve zengin bir kullanım alanı bulmuştur.

XVI. asır Osmanlı Devleti'nin kudretli Padişahı Kanuni Sultan Süleyman'ın dönemin büyük mimarı Mimar Sinan maharetiyle İstanbul'a getirdiği Kırkçeşme suları vesilesiyle Yahya Bey, eserinde su ve suya dayalı olarak teşbihî ve mecazi anlamda çok zengin bir kullanım alanı bulur ve bu vesileyle devrin sultanı övülür.

Rahmet ortak paydasında buluşmaları sebebiyle eserde Hz. Peygamber ve su, birlikte mütalaa edilir. Devrin şöhretli âlimi İbn Kemal'in sahip olduğu ilim, suyun hayatlandırıcı özelliğine teşbihle eserde zikredilir. Ayrıca Yahya Bey, yine suyun hayatlandırıcı özelliğinden hareketle şairlerini suya teşbih eder.

Klasik edebiyatımız geleneği içinde şekillenen ve "su" kelimesinin geçtiği yerde görmeye alıştığımız tevazu, saflık, akıcılık, temizlik, temizleyicilik, duruluk, saflık gibi memduh hasletler irsal-i mesel yoluyla teşbih sarmalı içinde Yahya Bey tarafından nasihat unsuru olarak çokça kullanılmıştır.

Yine klasik edebiyatımızın vazgeçilmez unsurları olan tipler, kişilikler ve klasik aşk hikâye kahramanları da su sembolü bağlamında değişik teşbihlere konu edilirler. Suyun denize doğru akışı ve denizin içinde ondan bir parça olması seyr-i ruhaninin ve fenafillâh'ın müşebbehünbihi olarak divanda zikredilir.

Suyun kevnî özelliğinden hareketle Türk toplumunda deyimleşen "su gibi okumak", "bir içim su" gibi ifadelerin de beyitlerde sanat zemininde ifade edildiği görülmektedir.

Kaynakça

- Akkuş, Metin, *Nef'i Divanı'nda Tipler ve Kişilikler*, Erzurum, 1996.
- Batıslam, Dilek, "Divan Şiirinde Su ve Suyu İlgili Unsurlar" (43-63) *Geleneksel Türk Sanatında ve Edebiyatımızda Su*, (Ed. Nurettin Demir), Ankara Büyükşehir Belediyesi ASKİ Yay., Ankara, trz.
- Çavuşoğlu, Mehmet, *Yahya Bey Divan Tenkitli Basım*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1977.
- Çolak, Faruk, *Yerle İlgili Bazı Atasözleri ve Deyimlerin Mitolojik Bağlantısı*. http://www.tubar.com.tr/TUBAR%20DOSYA/pdf/2010GUZ/olak_faruk_171-181.pdf (ET. 12. 04. 2018)

- Emecen, Feridun, “Süleyman I”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXVIII, s. 62-74. TDV Yayınları, İstanbul, 2010.
- Karabey, Turgut, *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. Ankara, 2015.
- Kaya, Bayram Ali, “Taşlıcalı Yahya”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XXXX: 156-157. TDV Yayınları, İstanbul, 2010.
- Kemikli, Bilal, *Şiir ve Hikmet*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2017.
- Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, c. I-II, Akçağ Yayınları, Ankara, 1989.
- Sefercioğlu, M. Nejat. *Nev’î Dîvânı’nın Tahlili*. Ankara: Akçağ Yayınları. 2001.
- Şentürk, Lütfi ve Yazıcı Seyfettin, *İslam İlmihali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.
- Şentürk, Ahmet Atilla, *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden; Sâfi yahut Zahid Hakkında*, Enderun Yayınları, İstanbul, 1996.
- Tolasa, Harun, *Ahmed Paşa’nın Şiir Dünyası*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1973.
- Turan, Şerafettin, “Kemalpaşazâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* c. XXV, s. 238-240. TDV yayınları, İstanbul, 2010.
- Uludağ, Süleyman, “Mürîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XXXII, s. 47-49, TDV Yayınları. İstanbul, 2006.
- Uludağ Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1995.
